

Zápisky poslance

František Kriegel jako poslanec Národního shromáždění (1964–1969)

MARTIN GROMAN

Čtrnáctého června 1964 se v ČSSR konaly v zásadě formální volby do Národního shromáždění (NS). Jedním ze tří stovek poslanců se stal primář Thomayerovy nemocnice v Praze-Krči František Kriegel. O jeho přístupu k úkolům poslance svědčí četné poznámky a zápisky z té doby, které po sobě zanechal. Odhalit se z nich dá i mnohé z postojů a názorů, které jej přivedly v srpnu 1968 k rozhodnutí, že se jako jediný nepodvolí moskevskému diktátu.

V roce 1963 se František Kriegel vrátil po třech letech z Kuby, kde pomáhal Castrovu režimu postavit na nohy tamní zdravotnictví. Měl k tomu kvalifikaci jako frontový

lékař ze španělské občanské války, z bojišť v Číně, Barmě nebo Indii, ale také jako náměstek československého ministra zdravotnictví Josefa Plojhara po únoru 1948. Ostatně

i v únorových dnech projevil svůj velký organizační talent, když v Praze řídil jednotky Lidových milicí. Ideji komunismu doživotně věřil, ale o KSČ neměl velké iluze. Ke straně byl vždy

František Kriegel hlasuje ve Federálním shromáždění proti smlouvě o dočasném pobytu vojsk SSSR na našem území, 1969

Foto: NA

věcně kritický, za což ho z ní už ve Španělsku i v Číně chtěli vyloučit. Po válce nicméně nabyt přesvědčení, že nastala ideální konstelace pro realizaci komunistických plánů na spravedlivou společnost. Na ministerstvu, kde zaváděl jednotné zdravotnictví, proslul tvrdostí a nekompromisností, za což si v době politických procesů od kolegů vysloužil obvinění z diktátorství. Když se pro něco rozhodl, a rozhodoval se většinou podle svých zkušeností, podle své hlavy, bylo s ním těžké hnout. Možná v tom hrála roli zkušenost frontového lékaře, který musí nést odpovědnost a jednat rychle, na váhání nemá kdy.

Po návratu z Kuby pracoval Kriegel jako lékař, ale nové potřeby v politice i společnosti jej brzy vynesly z jeho primářské kanceláře v Thomayerově nemocnici. Byl to prezident Antonín Novotný, kdo ho lákal do československé politiky. Věděl, že Krieglův organizační talent nesmí nechat zahálet, pokud chce udržet svou moc ve státě, který se ekonomicky hroutí a společensky se probouzí. Byl to ostatně Novotný, kdo s Krieglem spolupracoval už po válce na Krajském výboru KSČ v Praze, kdo jej uchránil před zařazením do politických procesů padesátých let a kdo jej vyslal na Kubu, aby tam pomohl nově vznikajícímu Castrovu státu. Kriegel opakovaně vzpomínal, že Novotnému dal pro svůj návrat do politiky na počátku šedesátých let jedinou podmínku – nebude k šéfovi strany a hlavě státu v jedné osobě nijak loajální a bude se v politice řídit jen svým svědomím. Nevíme, jestli to skutečně bylo takto jasně mezi Krieglem a Novotným vyřčeno. Svědomí bylo pro Kriegla nicméně určující. Dokládají to jeho pozdější činy i zápisky, jejichž výňatky předkládáme.

František Kriegel se stal nejen poslancem Národního shromáždě-

Voják František Kriegel v Barmě v době druhé světové války, kde působil jako smluvní lékař americké armády, ta Rudá jej do svých řad pro jeho tvrdou povahu a kritické názory nepřijala

Foto: archiv Františka Kriegla

ní, ale i členem jeho předsednictva a předsedou zahraničního výboru. Vlastně poprvé byl skutečným politikem s pestrou politickou agendou. Nebyl ještě členem reformního křídla KSČ, o tom lze v roce 1964 hovořit jen stěží, ale právě z lidí jako on toto křídlo postupně vzniklo.

Ve dnech kolem svého zvolení si doma v bytě Na Smetance poznamenal, že jako poslanec musí člověk plně uplatňovat zásadu ústavy, že *Národní shromáždění je nejvyšším orgánem státní moci v ČSSR a jediným celostátním zákonodárným sborem, je povolán jako vrcholný orgán k tomu, aby [...] orientovalo celou soustavu volených i výkonných orgánů na zabezpečení těch hlavních úkolů, které rozhodují o dlouhodobých tendencích rozvoje*

*společnosti, o realizaci přijatých plánů.*¹ Slova, která vypovídají o tom, že si byl vědom role, jaké se mu v Národním shromáždění poměrně nedávno dostalo.

Rodeo a demagogie

Svou poslaneckou práci vnímal od počátku zodpovědně, nikoli jako politický pašalík, jak by odpovídalo reálnému vlivu Národního shromáždění v tehdejší československé politické kontextu. Ústava z roku 1960 totiž změnila roli parlamentu oproti své předchůdkyni z roku 1948 a konstatovala, že *parlament je opět nejvyšším orgánem státní moci v republice, a nikoliv jen moci zákonodárné, jak to bylo v předchozí ústavě z roku 1948.*² Národní shromáždění nicméně reálně stále nebylo v plném slova smyslu nejvyšším zastupitelským orgánem státu. KSČ jej vnímala jen jako jakési nutné zlo, které se několikrát za rok svolá a po celých balících a bez důkladné diskuse schválí potřebné zákony a nařízení. Poslanci, namnoze dělníci, zemědělci, lidé politicky neškolení a nezkušení, přijeli do Prahy a splnili, co se po nich požadovalo. Rámec daný novou ústavou bylo třeba teprve naplnit.

V této situaci si Kriegel na počátku svého mandátu poznamenal, že jako poslanec musí *být prodchnut vědomím hybných sil v oblasti 1) mezinárodní, 2) domácí – hospodářské, kulturní, rozvíjení tvůrčích sil a 3) skutečné aplikace vymožeností vědy.*³ Podle poznámek hodlal pomáhat občanům ve všech problémech jejich běžného života (bydlení, rekreace, zásady občanské morálky apod.). Hlavním bodem, který velmi podrobně rozebíral, byla oblast výchovy mládeže: *Hlásím se k těm, kdož odmítají paušální odsuzování dnešní mládeže, zevšeobecňování jejích chyb, nedostatků, ba i ojedinělých*

1 *Národní archiv* (dále jen NA), f. F. Kriegel, k. 12, inv. č. 442, poznámky k jednání Národního shromáždění.

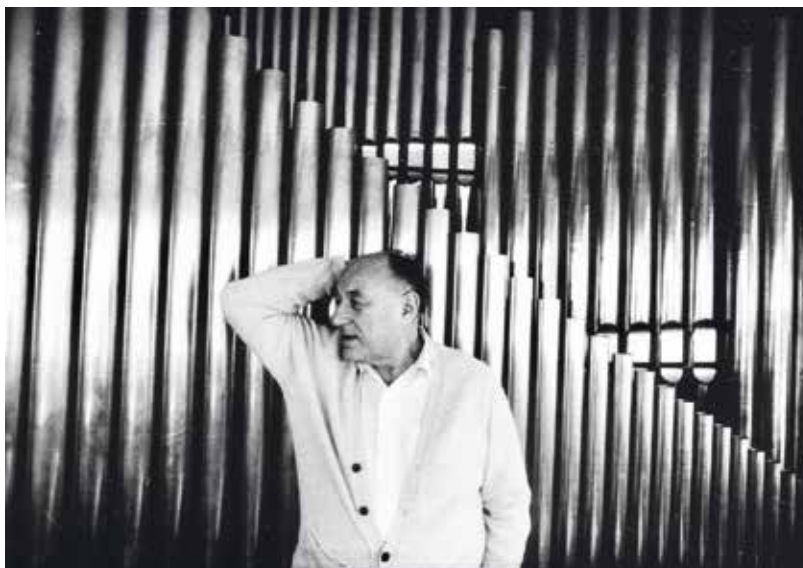
2 FELCMAN, Ondřej: *Československý parlament na prahu Pražského jara. Národní shromáždění na cestě k reformě (1964 – duben 1968)*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2015, s. 21.

3 NA, f. F. Kriegel, k. 12, inv. č. 442, poznámky k jednání Národního shromáždění. Odtud jsou i následující výňatky.

zločinů, tvořící tím závoj, který zastírá pohled na to kladné – zvědavost, touhu po pravdě, odmítání lži a nesouladu mezi slovem a skutečností – však toho je mezi mládeží velmi mnoho. Skoro bych řekl, že v tom nevzácném odmítání mnoha starého je úsilí o pravdu, její hledání. Jsme si vědomi, že události posledních desetiletí – boření té složité mnohostranné stavby označené pod pojmem „kultu osobnosti“ nemohly neposkytnout půdu a důvody pro neochotu přijímat bezpochyby vše, co se mládeži předkládá.

Stále více se také věnoval práci poslance. Ještě v roce 1964 psal, že v minulosti nebyly uplatněny některé ústavní zásady o činnosti Národního shromáždění. [Je] Nutné: zvýšit vrcholnou kontrolní úlohu Národního shromáždění. Rozšířit odpovědnost všech orgánů vůči nejvyššímu volenému zastupitelskému sboru, tak aby Národní shromáždění jednotně usměřovalo činnost celé soustavy zastupitelských orgánů – národních výborů i výkonných orgánů státní správy k plnění rozhodujících klíčových úkolů ve vývoji naší společnosti. [...] Hlavní cesta k posílení úlohy Národního shromáždění: zvýšení obecně kontrolní funkce z hlediska důsledné kontroly ústavnosti a zákonnosti v celém rozsahu právního řádu, jednak vůči vládě, jednak zvýšení úlohy výborů Národního shromáždění.

Z Krieglových rukopisných poznámek uložených dnes v Národním archivu vysvítá, že jedním z hlavních témat, které otevřeně i sám v sobě po celou dobu poslancování řešil, bylo téma kontroly. Právě kontrolní role parlamentu byla v minulosti zcela upozaděna. Podle ústavy z roku 1960 byl (oproti ústavě předchozí) parlamentu z výkonu své funkce odpovědný nejen prezident, ale také vláda. Národní shromáždění však dobře chápalo politickou realitu a tuto kontrolní úlohu de facto ignorovalo. Kriegel se rozhodl jít právě proti zažité rutině a kontrolu podepřít a rozvíjet. Při schvalování státního rozpočtu si poznamenal: *Je pravděpodobné, že je třeba zlepšit metody kontrolní práce, nesmíme omezovat kontrolní práci. Jde o významnou, ústavou stanovenou*

Nahoře František Kriegel u varhan, které stály v pražském domě cestovatele Jiřího Hanzelky, Krieglova blízkého přítele. Dole lékař František Kriegel v Thomayerově nemocnici v Praze-Krči, 60. léta.
Foto: Ivan Kyncl, archiv Františka Kriegla

povinnost Národního shromáždění. Máme-li zákonem, kterým schvaluje rozpočet a státní závěrečný účet, disponovat, spolurozhodovat o použití obrovských prostředků – máme povinnost kontrolovat jejich uplatnění. Víme, že jsou stížnosti na kontrolní činnost výborů ze strany centrálních úřadů – určitě zčásti oprávněné – nutno pak jít směrem jejího prohloubení, zlepšení, nikoli omezování. Ústava [...] mluví

o kontrolní činnosti – neutíkejme od ní. Jde kromě toho o autoritu Národního shromáždění.

Zde se Kriegel, ale nejen on (poslanců, kteří viděli situaci podobně, postupně přibývalo), střetl s konzervativci v parlamentu, kteří neměli snahu narušit pro ně výhodný systém, kdy veškerou odpovědnost za stát a jeho výsledky na sebe brala vláda a především Komunistická

strana Československa. Už v roce 1965 se kvůli svému přesvědčení dostal do různých sporů. Stejně jako předseda parlamentu Bohuslav Laštovička byl i on členem ÚV KSČ, a tak se stávalo, že výsledky jednání uvnitř vedení strany tlumočil na výborech či předsednictvu Národního shromáždění nejen opatrný a ostražitý šéf parlamentu, ale také méně oportunistický Kriegel – o poznání věcněji, radikálněji a bez zastírání. V prosinci uvedeného roku tak došlo k diskusi mezi komunistickými poslanci, kdo má vlastně tlumočit stanovisko ÚV KSČ parlamentu, jestli jen jeho předseda, nebo třeba i Kriegel. Členka vedení parlamentu, poslankyně Helena Leflerová, dokonce označila Krieglovo referování o dění uvnitř strany za „rodeo“. A opět, tak jako kdysi na ministerstvu zdravotnictví, jedni tvrdili, že Kriegel je příliš radikální, druzí, „že pořád rejpá“, a další, že má svou pravdu, svou autoritu a to je třeba respektovat. Leflerová, podobně jako další poslankyně Ladislava Kleňková-Besserová, dokonce u Kriegla hovořila o demagogii. A jak obviněný ve svých poznámkách z tohoto jednání sumarizuje, místopředsedkyně Leflerová svým vystoupením proti němu zabila veškerou diskusi v této stranické skupině, poslanci z řad KSČ se pak při jednání předsednictva Národního shromáždění báli cokoli říci, raději mlčeli a nechali za sebe mluvit jen předsedu Laštovičku. *Ani jedna z diskutujících poslankyň nebyla schopná konkretizovat, v čem je demagogie, v čem je to rodeo, poznamenal si Kriegel.*

Na jednání komunistických poslanců v lednu 1966 se Kriegel postavil proti kritice své osoby a opřel se do poslankyň Leflerové a Besserové. V poznámkách, kterými se na své vystoupení připravoval, čteme: *Již podruhé se opovázily použít slovníku, který není ani podložen konkrétními fakty, je velkohubý, urážlivý.*⁴ Výslovně atakoval poslankyni Leflerovou, na

Předsednictvo Nár. shromáždění - stranická skupina 1966
ad parlament -

aggiornamento
base ke konfrontaci názorů
Derivace

Jdeme do neobyčejně obtížného období. Jakékoli představy, že stačí vyhlášení nové soustavy a několik oklepaných frází jsou mylné, ba co více škodlivé. Bude nemít nedávkách, obtíž. Strana sama neodstraní. Nutná mobilizace všech sil, hluboké zásahy do kádrových stavů, trvalá analýza vývoje a hodnocení nedostatků.

Již podruhé se opovázila použít slovníku, který není ani podložen konkrétními fakty, je velkohubý, urážlivý.

Chtl bych jí upozornit, že ani její pozice, ani právo jí k tomu nedávají nejmenšího práva.

Chtl bych jí ujistit, že rád do školy mladší a zkušenějších a vzdělanějších ještě chodím, nebude jí ovšem ta, kterou si chce udělovat s Leflerovou. Chci jí říci, že doba velkých slov malého obsahu, zejména z úst lidí, které na pozici vynesla nikoli jejich skutečná schopnost a přínos společnosti, nýbrž pouhá - byť někdy i tragická - náhoda, už by měla být se nám.

Od funkcionáře jejího postavení bych očekával věcnou repliku k v diskusi, porážení argumenty - té síly postrádá - proto velkohubost bez konkrétní.

Velkohubost škodí a vede k otupení pozornosti k problémům reality dne.

Tyto způsoby jsou slyš, nepravdivé, připisující metody let minulých. Již jednou jsem soudružce L. Fekl, že pořád pláče kalendář, zapemíná, že máme léta padesátá za sebou, že jdeme do roku 1966, kdy věcnosti a konkrétnosti, pravdy a vědeckosti bude třeba velmi mnoho, kdy pusté fráze poleť tam, kam patří - na smetiště, kde je odnese vítr.

Místopředsedkyně Leflerovou neochrání ani její pozice v národním shromáždění, zni jí jde - musí si polehnout své.

Poznámky Františka Kriegla pro odpověď na útoky proti jeho osobě od poslankyň Leflerové a Besserové a průběh diskuse v NS, leden 1966

Foto: archiv autora

jejíž adresu uvedl: *Chci jí říci, že doba velkých slov malého obsahu, zejména z úst lidí, které na pozici vynesla nikoli jejich skutečná schopnost a přínos společnosti, nýbrž pouhá - byť někdy i tragická - náhoda, už by měla být za námi.* Od obou svých soudružek Kriegel velmi rychle a obsáhle přešel k roli a průběhu diskuse na půdě Národního shromáždění a její podobě. Zdůraznil, že otevřená diskuse bude i do budoucna pro vývoj v Českoslo-

vensku podmínkou *sine qua non*: *Jdeme do neobyčejně obtížného období. Jakékoli představy, že stačí vyhlášení nové soustavy a několik oklepaných frází, jsou mylné, ba co více škodlivé.*

Dále konstatoval, že právě parlament je pro něj kolbiště, kde má poslanec mluvit. Parlament neslouží k tomu, aby se tu provozovala pštroší politika, problémů v hospodářství, dopravě, zásobování, trhu, údržbě, bytové otázce je tolik, že je bude nutné

4 Archiv autora (dále jen AA), poznámky F. Kriegla pro odpověď na útoky proti jeho osobě od poslankyň Leflerové a Besserové a průběh diskuse v NS, leden 1966. Odtud jsou i následující citace.

řešit. Ukolébali jsme se velikášstvím, že jsme nějakou velmocí, jednou ve skle, podruhé v lázeňství, a mezitím jsme se stále hlouběji ponořovali do zaostávání za vývojem světovým. Tématy bude do budoucna podle Kriegla modernizace, technický pokrok, výsledky ve vědě atd. Připomíná, že do politiky vstupuje generace, která je otrěsená padesátými lety a ptá se po jejich příčinách a po zodpovědnosti za ně. Obecně odpovědi podle něj stačit nebudou a ani nemohou a bude třeba k nim přistoupit otevřeně, osobně a s jistým morálním rozměrem. *Mluvím o těchto věcech tak ze široka, poněvadž v útoku obou soudruzek nevidím jen názor dvou, sice velmi vysoce postavených, ale snad věcí neznalých pracovníků - vidím v jejich útoku konzervativismus ve státě, který budto nevidí reálnou situaci, nebo se řešení nápravy a nových východisek bojí, který v nová opatření ve skutečnosti nevěří, kterému vyhovovaly stojaté vody nedávné minulosti.*

Vysvětluje své vidění role parlamentu a odkazuje nejen na ústavu, ale také na shodná slova prezidenta Novotného. Parlament se podle něj musí rychle stát *tvrdým a neústupným spolutvůrcem úkolů, před nimiž stojí strana a náš lid. To je jediná cesta k získání opravdové autority a v podstatě práva na skutečnou existenci, raison d'être.* [...] Já beru poslanceckou funkci, jak je to dost všeobecně známo, velmi vážně. Nevystupuji v diskusích bez předchozí přípravy a studia materiálů. Kriegel se také ohrazuje proti výtce, která zazněla v předešlé kritice jeho jednání, že jezdí na Západ a je tím ovlivněn. *Jen slepý a ignorant, odráží Kriegel i tento útok, nebude aplikovat to kladné, co vidí v cizině.* [...] Chtěl bych snad obě poslankyně popřít nutnost učení se všude tam, kde nám to může prospět? *Věda jako taková, technický pokrok jako takový nejsou třídní, slouží tomu, kdo je umí použít. Celé dějiny vědy, to je souhrn lidských vědomostí, zejména o přírodě a společnosti, ukazují její význam ve vývoji společnosti.*

Disident František Kriegel ve svém bytě v Praze na Vinohradech v ulici Na Smetance, 70. léta
Foto: archiv Františka Kriegla

Už během prvního roku svého mandátu tak narazil na zavedenou praxi minulých let, kdy poslanci sice o problémech, zákonech a dalších tématech dostali informace při jednáních klubů, výborů a stranických skupin, ale na plénu se už žádná veřejná diskuse nevedla. Postupně jeho averze k tomuto způsobu jednání sílila a na počátku roku 1967 si už otevřeně poznamenává, že by byl pro to, aby se na výborech za zavřenými dveřmi projednávaly jen tajné části jednání. *Ostatní by mělo charakter veřejný. Není důvodu, proč by se veřejnost neměla dozvídat o rozpravách, sporech a úsilí o řešení té které otázky v Národním shromáždění. To by tím jen získalo na autoritě. Prospělo by to straně a citělní veřejnosti, že o jejich problémech se vážně a hluboko (i za účasti expertů) jedná. K tomu přistupuje i činnost tisku, který nyní pracuje, pokud jde o Národní shromáždění, špatně. Černé kronice se věnuje více místa než práci Národního shromáždění. Měla by být v Rudém právu trvalá rubrika Národní shromáždění.*

I výbory by měly zasedat častěji a sledovat více problémů, než to činí dnes.

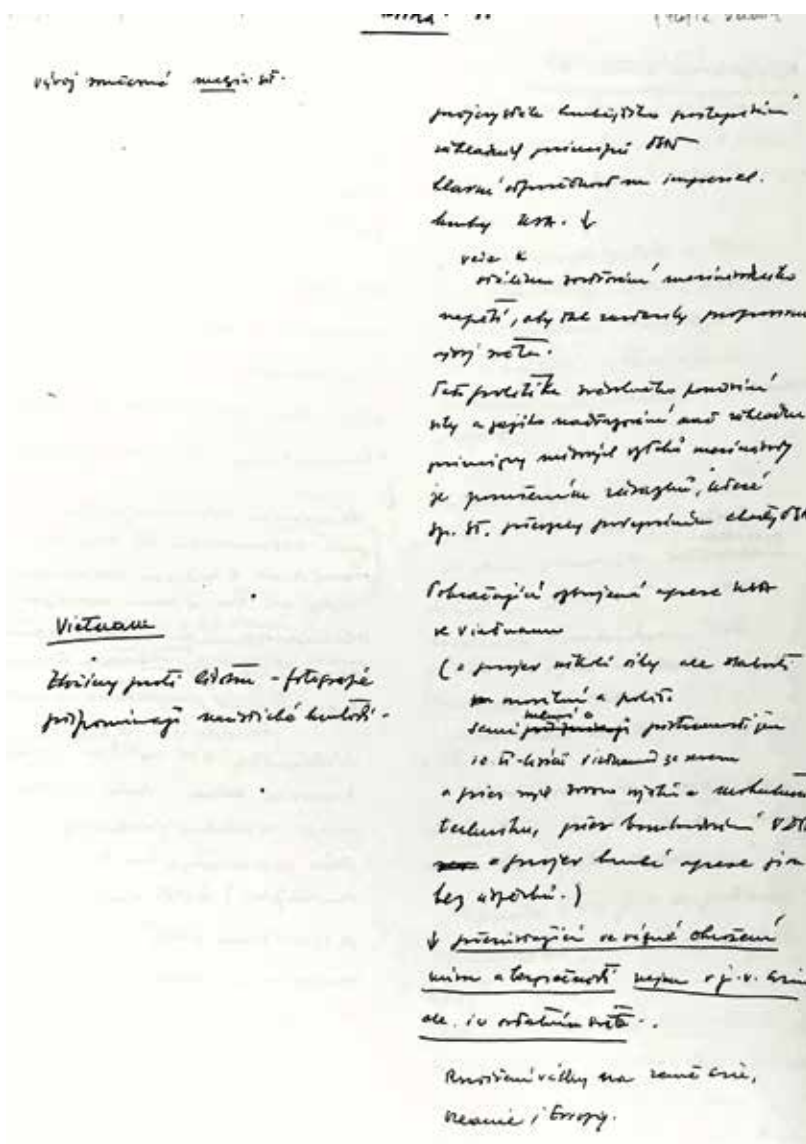
Pěstovat účast voličů na řízení státu

Nezůstalo jen u poznámek a plánů. Kriegel na schůzích výborů a na plénu Národního shromáždění hovořil a snažil se v rámci možností jednat. Už při první diskusi na předsednictvu parlamentu v červnu 1964 jasně mluvil o *krizi autority zákonodárského sboru u voličů, o formalismu v jeho práci a častém jevu, kdy voliči poslance za celé volební období ani nepoznali.* [...] *Dosavadní projednání zákonů - i obzvláště významných, jako byl trestní nebo občanský zákoník - bylo prováděno chvatně a bez dostatečné přípravy, aniž by návrhy byly prostudovány, projednány ve výborech a nad formulacemi diskutováno.*⁵ Komunističtí poslanci, kteří začali na svou práci v Národním shromáždění nahlížet podobně jako on, se dostávali do stále většího rozporu se svou

5 FELCMAN, Ondřej: *Československý parlament na prahu Pražského jara*, s. 45.

stranou – toto emancipační snažení na půdě zastupitelského sboru je nutně vedlo k většímu napojení na své voliče, k realističtějšímu pohledu na problémy současnosti, ke snaze je řešit, a v důsledku je tedy dovádělo ke kritice politiky KSČ a k postojům odporujícím rozhodnutím vedení strany. K řešení těchto rozporů dochází podle Karla Kaplana už na přelomu let 1965 a 1966, kdy se poslanci Jozef Valo a právě František Kriegel museli „zpovídat“ ÚV KSČ a oba se hájili, že nevidí důvod, proč by nemohli vyjádřit svůj odlišný názor na předkládané materiály, aniž by se poradili s oddělením státních volených orgánů ÚV.⁶

Soudě podle Krieglových poznámek k projednávaným zákonům nezdráhal se jít v tomto střetu s vlastní stranou ještě mnohem dál, a to i u věcí, kde by si to mnozí ještě ani na podzim 1967 netroufali. Právě tehdy Národní shromáždění projednávalo novelu zákona o změnách v obranném systému Československa. KSČ do této novely vepsala zmínku o své vedoucí úloze, která ostatně byla deklarována už v ústavě z roku 1960 (ústava z roku 1948 paragraf o vedoucí roli KSČ ve společnosti neobsahovala). Preambule navrhovaného zákona uváděly formulace, jako *dalším hlavním úkolem je prohloubení vedoucí úlohy KSČ jakožto základu obranného systému a hlavní linie jeho řízení* nebo *pod přímým vedením KSČ jsou státní a ostatní společenské instituce povinny provádět všechna nezbytná opatření k zabezpečení obranyschopnosti a jsou odpovědní za připravenost svěřených úseků k obraně republiky a za plnění úkolů obrany*.⁷ Kriegel ovšem nesouhlasil s tím, aby novela branného zákona obsahovala ustanovení o *prohloubení vedoucí úlohy strany*. Vláda tak byla v případě války totiž zcela vyšachována. *Likvidujeme tím, že zbavujeme vládu jejích základních pravomocí, i Národní frontu?* ptal se tehdy, za několik měsíců, sám předseda Národní fronty.

Rukopisné poznámky Františka Kriegla ze zahraniční cesty do Dublinu, kterou absolvoval jako člen zahraničního výboru Národního shromáždění v roce 1965 Foto: archiv autora

*Lze v případě ohrožení země počítat jen s KSČ? Vedoucí role KSČ je zakotvena v ústavě, nač [ji dávat] i do této novely?*⁸

Byl to ostatně také Kriegel, kdo společně s poslancem Andrejem Žiakem jako první už v roce 1966 začal kritizovat i vedení Národního

shromáždění, tedy především jeho předsedu Bohuslava Laštovičku, za formalismus a až školácké vedení schůzí a špatné konání zápisů, které tak nemají reálný význam. Byl to znovu on, kdo v lednu 1968 spolu s Josefem Borovičkou jakožto komunistický

6 Tamtéž, s. 73.

7 NA, f. F. Kriegel, k. 13, inv. č. 464, návrh zásad zákona o změnách v obranném systému ČSSR.

8 Tamtéž, k. 12, inv. č. 442, poznámky k jednání Národního shromáždění.

Krása 4.

Kachovců míra a bezpečnosti
všech národů
principy

je potřebné zlepšit a zastavit
soudný stav společnosti a občian
a musí vyžadovat aby bylo zavedeno
a postaveno na principy
za všech lidem musí záležet
OSN v oblasti mezinárodní právy
a konceptů všech vlád.
je nutné aby OSN i další vlády
o proměně struktury odvíc
všechny vlády byly stejně
přístupné v mezinárodním vztazích,
representativní základní ochranné
národní. všechny je nutné
důležitě průběh dobrovolně
o neprůběhu všechny
do mezinárodní záležitosti
států a o ochraně
jejich nerovnováhy a
nebezpečnosti. přijaté na
XXI. č. S., neboť tyto
principy patří mezi
hlavní základní
charaktery OSN.

je potřebné všech
členů států OSN
(a jejich parlamentů)
aby uplatnily na
ochranu těchto základů.

poslanec vytykal předsedovi Národního shromáždění Laštovičkovi, že plénum Národního shromáždění neinformoval o převratných událostech z prosincového a lednového pléna ÚV KSČ. Komunisté samozřejmě věděli o dění na plénu své strany, o průběhu odvolání Antonína Novotného z funkce prvního tajemníka, ale o to

více jim přišlo skandální, že se člen tohoto orgánu a předseda parlamentu snaží nepustit tyto zásadní informace dále a vedení Národního shromáždění od tohoto dění izolovat. Laštovička se této kritice v lednu podrobil a začal, avšak stále s ohledem na stranické jištění svých kroků, projevovat snahu o nápravu.⁹

Z těch několika málo let práce v Národním shromáždění musel mít František Kriegel dost možná poprvé v životě (kromě své lékařské praxe) pocit zadostiučinění. Myšlenky, jimiž se zabíral na počátku svého mandátu, se začaly velmi rychle naplňovat. Především to byla otázka postavení Národního shromáždění a jeho reálného vlivu, kterou právě sněmovna vzešlá z voleb 1964 proměnila. Vzrostla role národních výborů a jejich vazeb na Národní shromáždění, došlo k posílení kontrolní role parlamentu. Do té doby nevídaným prvkem v socialistickém parlamentu jsou interpelace, které tento zastupitelský sbor obnovil v jejich původním smyslu, tedy otevřené dotazování se členů vlády. Kriegel je vyloženě spojuje s prací poslance mezi svými voliči: *Interpelace: zlepšit - směrem k celostátním pohledům. Práce poslanců: aktivní práce ve volebním obvodu - pěstovat účast voličů na řízení státu.*¹⁰ To jsou na člena vládnoucí strany té doby nevídaná slova.

Inspirace na Západě i revanšismus ve Vietnamu

Svůj vliv na Kriegelovy myšlenky mohly mít také zahraniční cesty, které podnikl jako předseda zahraničního výboru Národního shromáždění. Jen v letech 1965 až 1967 navštívil mimo jiné Dublin, New York (Valné shromáždění OSN), Ottawu, Canberru, Teherán a další místa. Ze všech cest si přivezl mnohastránkové poznámky plné poznatků a podnětů pro změny v československé realitě těch dnů. Například se intenzivně zabýval ve světě se rozvíjející, ale u nás stagnující „komputerizací“.

Také ke své činnosti v zahraničním výboru Národního shromáždění si František Kriegel hned po svém zvolení do jeho čela stanovil několik cílů a záměrů: *Jdu do práce s úmyslem dát do jejich služeb životní zkušenosti -*

⁹ FELCMAN, Ondřej: *Československý parlament na prahu Pražského jara*, s. 250.

¹⁰ NA, f. F. Kriegel, k. 12, inv. č. 442, poznámky k jednání Národního shromáždění.

síly. Mým niterným přáním je, abych kdykoliv s čistým čelem mohl přistoupit před své soudruhy a spoluobčany s vědomím, že jsem usiloval o pravdu a prospěch lidí. [...] Druhá polovina našeho století se mimo jiné vyznačuje rysem neuvěřitelného sblížení vzdáleností, i když ne v prostoru, tak v čase – mezi světadílly a národy. Slovo vyslovené, událost vzdálená tisíce kilometrů od našich přijímačů a obrazovek, se nám po chvílích reprodukuje v našich čtyřech stěnách. Exotika ztrácí své kouzlo, vzdálenost svou nedosažitelnost. Proplétají se zájmy vzdálených národů. Národním shromáždění se tak otevírají další cesty k úsilí a přispěvku o přiblížení a vzájemné poznání mezi národy, v úsilí o řešení sporných otázek u kulatého stolu místo u desky s tlačítky, která by odpálila smrtonosné raketové střely s atomovými hlavicemi.¹¹

Témat, kterými se jako předseda zahraničního výboru československého parlamentu v těch letech zabýval, byla řada – od vztahu s poválečným Německem přes válku ve Vietnamu po samozřejmě vztahy s ostatními socialistickými zeměmi, i když ty v jeho agendě, zdá se podle poznámek, které k této činnosti zanechal, nehrály velkou roli. Ostatně byly dávno předem dané a zahraniční výboru parlamentu jedné ze satelitních zemí Sovětského svazu na tom mohl pramálo změnit. O poznání zajímavější jsou Krieglovy kontakty s politiky ze západních zemí, jež dávají tušit mnohé o jeho tehdejších názorech a také o agendě, která jej zajímala a kterou se snažil do soudobé československé společnosti vnášet.

V listopadu 1964 byla v Praze například na návštěvě skupina amerických senátorů. Kriegel jednání s nimi ve svých útržkovitých poznámkách shrnuje: Senátor Henry Reuss až nápadně zdvořilý, zřejmě úsilí se nás nikterak nedotknout, opatrný ve formulacích. [John] Brademas agresivní, méně útočný, odkryl karty, když na náš výklad

František Kriegel, 70. léta

Foto: archiv Františka Kriegla

o nejhorší zkušenosti s Němci, o tom, kolik hitlerovských generálů je v Bundeswehru a kolik hitlerovských soudců, kteří poslali tisíce našich na smrt [stále soudí] – postavil proti tomu projevy Malinovského, a že oni v US[A] musí se na věci dívat jinak než my. [...] Reuss: liberální člověk, podporoval Kennedyho, realistický přístup. Je stoupencem působení [vzájemných] styků. Je německého původu. Zná německé osobnosti. Má kritické stanovisko vůči revanšistickým pozicím NSR.¹² Jeho vlastní obor – hospodářské problémy. Není členem zahraničního výboru, zajímá ho však problém zahraničního obchodu, zahraničního hospodaření. Mezinárodní měnové otázky ho též zajímají.¹³

Už z tohoto záznamu, v mnoha ohledech typického, je patrné, že do Krieglovy agendy silně zasahovalo také téma ekonomické diplomacie a s tím nezbytně související problém v té době stále více se sjednocující Evropy a Evropského hospodářského společenství (EHS). Jednal v této věci opakovaně s ministerstvem zahra-

ničních věcí i zahraničního obchodu a snažil se sjednotit politiku těchto institucí s politikou parlamentu a spojovat síly k lepšímu výsledku mezinárodních ekonomických kontaktů Československa. Neopomíjel v tom ani ÚV KSČ, který by se patrně opět cítil ohrožen, kdyby své politické kroky z pozice šéfa zahraničního výboru nekonzultoval s jeho zahraničním oddělením. Partnerem pro tato jednání mu byl mimo jiné také Vladimír Koucký, tehdejší vedoucí ideologické komise ÚV KSČ a v prosinci 1967 jeden z členů vedení KSČ, kteří prosazovali odchod Antonína Novotného z čela strany. Kriegel s ním jednával právě možnosti spolupráce parlamentu a KSČ na poli zahraniční politiky. Zdůrazňoval, že na západ od nás vyrůstá mohutné seskupení hospodářsko-politické, s velkým zázemím, které uskutečnilo některé vážné kroky v oblasti celní, cenové, jednotného trhu, pracovních sil. [...] Musíme vidět dál – do budoucích let. [...] Studovat, co znamená pro nás toto seskupení.

11 Tamtéž.

12 Tehdejší označení Spolkové republiky Německo.

13 NA, f. F. Kriegel, k. 12, inv. č. 443, poznámky z jednání zahraničního výboru NS. Odtud jsou i následující výňatky.

Samozřejmě že Kriegelovu zahraniční politiku, pokud bychom o něčem takovém vůbec mohli hovořit, je nutné vnímat v dobovém kontextu a v jejích reálných možnostech. Zahraniční politiku Československa determinovalo její napojení na zahraniční politiku Moskvy, což byla i v šedesátých letech nepřekročitelná mez. Celý reformní proces nebyl ničím víc než pokusem o liberalizaci vnitřních podmínek v Československu, nikoli o změnu zahraniční orientace země, i když i o té se v dobovém tisku hojně psalo a ve společnosti hovořilo. Kriegel sám v tomto ohledu nemohl sehrát zásadní roli, ostatně to ani neměl v plánu. Jeho základní zahraničně-politická orientace v podstatě odpovídala zahraniční politice československé vlády, jak to ostatně dokládají jeho četné poznámky z jednání zahraničního výboru nebo z jeho kontaktů s tehdejšími ministry zahraničí Václavem Davidem, od kterého nešlo očekávat přehnaně demokratizační nebo reformní tendence či výraznější iniciativu jdoucí proti zahraniční politice celého východního bloku.

V červenci 1965 například přednesl ministr David před zahraničním výborem zprávu o činnosti svého resortu v posledních měsících, která zcela odpovídala duchu tehdejší zahraniční politiky východního bloku. Odsuzoval agrese USA ve Vietnamu a chválil vztah ČSSR k vietnamskému lidu, označuje jej za samozřejmý projev internacionalismu a odporu proti válce. Došlo také na tzv. revanšismus v zahraniční politice Spolkové republiky Německo a označil jej za překážku narovnání vztahů západního Německa a Československa. Chválil výsledky návštěvy Josipa Broze Tita minulý měsíc v ČSSR a její vliv na hospodářskou, kulturní a další spolupráci s Jugoslávií atd. Kriegel se všemi těmito floskulami ve svých poznámkách souhlasí a dodává, že Davidův projev je důkazem značné aktivity naší zahraniční politiky.

V zahraničně-politické orientaci Československa zůstával Kriegel komunistou a daný stav odpovídal jeho vidění světa i naší role v něm. Zatímco si například dobře uvědomoval rostoucí význam EHS a ve svých poznámkách poměrně přesně predikoval jeho budoucí rozvoj a posílení evropské integrace, roli NATO vnímal naopak vyloženě konzervativně. V šedesátých letech viděl tuto vojenskou organizaci jako nefunkční a rozloženou vnitřní krizí. Ta podle něj měla vycházet už z toho, že její základní ideou je agrese. Krize NATO, píše Kriegel, je projevem *krize ideové, založené na principech agrese a nadřazenosti, na principech militantního antikomunismu, na principech Hitlerových, agrese a nepřátelství vůči myšlenkám sociálního pokroku. [...] Tato politika hitlerovského období, která v mnohých jiných základních rysech si dnes znovu proráží a prorazila cestu do zahraniční politiky Spojených států, je v našem sousedství matkou revanšismu, nemorálních vztahů mezi národy, semenem neklidu v Evropě, zdrojem nebezpečí války. [...] Slyšíme slova chlácholení, že současný potenciál možných zbraní je tak velký, že se válka stala absurdní, nemožnou.*

Za doklad této politiky často uvádí probíhající konflikt ve Vietnamu. Ten podle Kriegla dokazoval, že myšlenky a tendence nacistického Německa našly odezvu v americké zahraniční politice. V tomto ohledu zastával linii tehdejší československé zahraniční politiky. V roce 1966 k válce ve Vietnamu píše: *Probíhají živé úvahy o uplatnění Bundeswehru na vietnamských bojištích. Něco přes dvacet roků uplynulo od katastrofální porážky hitlerovského Německa a západoněmecké generály již zase svrbí dlaň. Ještě nedoznely rozsudky nad všemi válečnými zločinci hitlerismu a už se má začít s výrobou nových. [...] Účast NSR ve Vietnamu na straně US je jen dalším projevem úsilí o imperialistické uplatnění NSR. I když Bonn si pospíšíl*

s popřením přímé účasti Bundeswehru v bojích, [...] potvrdil nákup a vyslání nemocničních lodí, [...] máme věřit ujištěním západoněmeckých činitelů, že odkazují hitlerismu minulost, že chtějí jiné, mírumilovné Německo? Že chtějí přátelské, sousedské vztahy? Vrhne-li pohled na jeho politiku revanšismu vůči socialistickým zemím Evropy, jeho válečnou politiku, jeho postoj k vietnamské válce, vyzbrojování, atomovým zbraním...

Téma Vietnamu se přirozeně promítalo také do četných zahraničních cest, které Kriegel tehdy v roli šéfa zahraničního výboru absolvoval. V dubnu 1966 se například účastnil zasedání meziparlamentní unie v Austrálii a při návštěvě Canberru zaznamenal zjevnou snahu organizátorů tohoto setkání diskutovat o roli Austrálie ve vietnamském konfliktu. Zasedání meziparlamentní unie totiž využili odpůrci australské účasti po boku USA i její příznivci k demonstracím. Kriegel si všiml, že australští politici se výrazně orientují na USA, protože mají obavy z expanzivní asijské, především japonské politiky, a tím také zdůvodňují svoji účast ve válce. Téma Vietnamu se tak stalo hlavním bodem jednání a soudě podle Kriegelových poznámek se tu projevila právě podřízenost naší zahraniční politiky politice sovětské: *Jak se dalo očekávat, byl Vietnam jedním z center otázek. [...] Po dohodě se SSSR československá delegace navrhla rezoluci k výzvě Nejvyššímu sovětu. [...] Stala se protiváhou amerického návrhu rezoluce.¹⁴ Když na dalším jednání Komise parlamentní a právní přednesl sovětský delegát Jurij Alexejevič Žukov čísla o vývoji výroby v SSSR, především výrobě tun oceli, nemohl si ani Kriegel nevšimnout vyhubavé odpovědi sovětského politika na dotaz amerického delegáta, jestli by sovětská výroba nebyla v ještě lepší kondici, kdyby byla v soukromých rukou, a ne řízená státem.*

14 NA, f. F. Kriegel, k. 12, inv. č. 449, meziparlamentní unie – Canberra, 11.–16. 4. 1966.

Poslanci se odvolávají pro své názory

V roce 1968 se proměnilo Krieglovo postavení v parlamentu. Po lednu 1968 se stal členem předsednictva ÚV KSČ a také předsedou ÚV Národní fronty, a tak se rozhodl rezignovat na funkce v parlamentu a zůstal řadovým poslancem. Předsedovi Národního shromáždění svůj krok odůvodnil v dopise slovy: *V souladu se zásadou nehromáždění funkcí prosím Národní shromáždění, abych byl uvolněn z funkce předsedy zahraničního výboru Národního shromáždění.*¹⁵ Na konci dubna téhož roku spolu s několika dalšími poslanci také rezignoval na své členství v předsednictvu Národního shromáždění.¹⁶ V té době už došlo k odvolání Novotného z místa prvního tajemníka ÚV KSČ a také prezidenta republiky a právě proběhla kritika kumulace funkcí do rukou jediného člověka. Jak je patrné, Kriegel se rozhodl, i když stál na nižší úrovni, tuto politiku osobním příkladem podpořit.

I po oslabení Krieglova vlivu zůstalo Národní shromáždění jednou z vlivných sil společnosti. V srpnových dnech roku 1968 opakovaně apelovalo na prezidenta, vládu, komunistickou stranu i sovětské velvyslanectví v Praze, protestovalo proti okupaci. Už ráno 21. srpna 1968 vyzvalo předsednictvo československého parlamentu vlády a parlamenty okupujících zemí, aby svá vojska okamžitě stáhly. Odpoledne téhož dne vydali poslanci prohlášení, kterým odsoudili okupaci, připojili se k prohlášení ÚV KSČ o její nelegitimitě a požadovali propuštění zadržovaných politiků, mezi nimi také Františka Kriegla. O den později apelovali na sovětského velvyslance v Praze –

protestovali proti okupaci a opět požadovali propuštění zadržovaných a jejich okamžitý návrat do funkcí. Podobné apely zaslalo vedení Národního shromáždění o několik dní později také prezidentovi Ludvíku Svobodovi do Moskvy, za parlament je podepsal místopředseda Jozef Valo, za vládu Lubomír Štrougal a za vedení KSČ, tou dobou zasedající na tajném sjezdu KSČ ve Vysočanech, Věněk Šilhán. Dne 26. srpna 1968 Národní shromáždění vydalo svolání k československému lidu, ve kterém citovalo verše Jána Kollára: *Sám svobody kdo hoden, svobodu zná vážit každou, a ubezpečilo oba národy společného státu, že jako jejich zástupce usiluje o to, aby cizí armády opustily území naší republiky; aby ústavní orgány ČSSR a jejich představitelé, kteří byli z vůle lidu zvoleni a těší se jeho důvěře, svobodně a svrchovaně vykonávali své funkce; aby všichni náš lid mohli žít ve svrchovaném státě a sám podle své vůle spravovat své věci atd.*¹⁷ Ze všechny tyto apely byly marné, netřeba dodávat.

Po návratu z Moskvy zůstal František Kriegel už jen řadovým členem ÚV KSČ a poslancem. Známé je jeho odmítnutí smlouvy o podmínkách dočasněho pobytu sovětských vojsk na území ČSSR. K tomuto zákonu si poznamenává: *Okupace se setkala s odporem zdrcující většiny komunistických stran světa (mimo stran, které se na okupaci podílely). Jsou názory, že nám sympatie jiných stran nejsou nic platny, pokud nevyřešíme situaci se Sovětským svazem – ovšem předložený návrh je úplným vzdáním se samostatnosti. Vláda a Národní shromáždění jsou samostatny jen potud, pokud plníme rozkazy. Nelze označit akt násilí za akt přátelství... [...] Tato „dohoda“ jen legalizuje obsazení republiky cizí-*

*mi vojsky. Ať lid této země i svět ví, že nejsme obsazeni s naším souhlasem.*¹⁸ Kriegel si také poznamenal slova premiéra Oldřicha Černíka, jednoho z mužů Pražského jara, který se po srpnu rozhodl podobně jako Alexander Dubček a další setrvat na svém místě a fakticky tak legitimizoval nastupující normalizaci. Černíkova slova pronesená na interním jednání svědčí o jeho neoficiálním pohledu na navrhovanou dohodu: *Dohoda vychází z toho, že země, které nás obsadily, SAMY rozhodují, kdy nastanou podmínky pro jejich definitivní odchod. [...] Připravuje se zde rozhodování ovlivňující osudy naší republiky a našich národů. Dočasnost – nevymezená. Svrchovanost: Nebudou-li se vměšovat – k čemu jsou zde; jsou-li proti NSR, proč v Komárně? [...] Dohoda = legalizace okupace.*¹⁹

Po přijetí této dohody pronesl Kriegel na půdě Federálního shromáždění až na podzim 1969 poslední projev k úloze parlamentu, oklešťování demokratických práv voličů a také se ohradil proti tomu, že má být jako poslanec zbaven mandátu. Ve svém závěrečném vystoupení mimo jiné řekl: *Jsou tytam ty sliby, že základní zásady polednové politiky zůstanou nedotčeny! Poslanci se odvolávají pro jejich názory vyslovené na půdě orgánů, jejichž jsou členy. Každý jiný než oficiální názor se posuzuje jako anti-socialistický, jako opoziční. Zákonem se poslanci prostě překvapují, staví se před hotovou věc.*²⁰

Podepíšu, ale ne bez vědomí lidu

Proč vlastně odmítl František Kriegel v Moskvě podepsat smlouvu o podmínkách dočasněho pobytu sovětských vojsk na území ČSSR? Pamětnická literatura často uvádí,

15 Tamtéž, inv. č. 439, základní informace o činnosti Františka Kriegla v Národním shromáždění, Rezignační dopis ze 17. 4. 1968.

16 Tamtéž, Rezignační dopis z 30. 4. 1968.

17 AA, dokumenty Národního shromáždění vydané ve dnech 21.–28. 8. 1968.

18 NA, f. F. Kriegel, k. 13, inv. č. 455, rukopisné poznámky F. Kriegla na jeho výtisku Smlouvy mezi vládou ČSSR a vládou SSSR o podmínkách dočasněho pobytu sovětských vojsk na území ČSSR, ratifikovaná Národním shromážděním 18. 10. 1968.

19 Tamtéž.

20 AA, poznámky Františka Kriegla k jeho vystoupení ve Federálním Národním shromáždění, říjen 1969.

Pražské jaro 1968 v plném proudu, předseda ÚV Národní fronty, člen ÚV KSČ a poslanec Národního shromáždění František Kriegel hovoří s prvním tajemníkem ÚV KSČ Alexandrem Dubčekem. Přihlíží tajemník ÚV KSČ Čestmír Císař. Foto: archiv Františka Kriegla

že protokoly nepodepsal, protože nebyl přizván – například to tvrdí Vasil Biľak.²¹ Často je jeho čin vykládán jako osamělý odpor. Kriegel ovšem svůj podpis v Moskvě podmínil – neřekl čistě, že nepodepíše. Řekl, že podepsat nemůže, protože ti, kteří se podepsat chystají, nejsou delegace a nikdo je k žádnému podpisu mezinárodní smlouvy nedelegoval. Byli zčásti uneseni. Požadoval tedy, aby se politici z Moskvy vrátili, předložili protokoly Národnímu shromáždění k projednání, svolali sjezd strany, a když to všechny orgány schválí, může se podepisovat. Byl za tento postoj například Gustávem Husákem obviněn ze zdržovací taktiky. Nicméně v Krieglových slovech nelze neslyšet ozvuk snah o emancipaci za-

stupitelského sboru Československé republiky. Hájil zájmy země a chtěl znát názor jejich lidí. V daném kontextu to znamenalo postavit se proti kabinetní politice strany. *Představa, že určité shromáždění osob, funkcionářů vidí dále do budoucna, dovede rozhodovat lépe než celá většina obyvatelstva – je mylná. My můžeme formulovat požadavky a cíle a sdružovat lidi k jejich uskutečnění, ale tyto cíle musí odrážet přání a potřeby lidí. Jinak se proměňujeme v sektu, oddělujeme se jako strana a hnutí od většiny lidí. To už tu bylo, to jsme prožili, v tom jsme zas,*²² shrnul po čase Kriegel své prožitky.

Jeho postoje je zajímavé postavit do kontrastu se slovy Gustáva Husáka z 30. května 1969. Toho dne Kriegel naposledy promluvil na zasedání ÚV

KSČ. Sdělil své stanovisko k srpnovým událostem roku 1968 a vysvětlil, proč jako jeden ze čtyř poslanců později nehlasoval pro smlouvu o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území Československé socialistické republiky. Husák v reakci na to (podle Krieglových poznámek) mimo jiné líčil, jak Kriegla v Moskvě přemlouval, aby podepsal tzv. Moskevský protokol: *Soudruh Kriegel uvedl argument, že tento protokol nebyl podepsán ústavními orgány. Nevím, koho potom považuje s. Kriegel za ústavní orgány. Byl přítomen prezident republiky – a podepsal tento protokol, první tajemník ÚV KSČ s. Dubček – a podepsal, téměř celé předsednictvo, téměř všichni tajemníci ÚV, a všichni jsme to podepsali. Jaké ústavní*

21 BÍLOVSKÝ, Jindřich (ed.): *Paměti Vasilu Biľaka. Unikátní svědectví ze zázemí KSČ. II. díl.* Agentura Cesty, Praha 1991, s. 139.

22 NA, f. F. Kriegel, k. 14, inv. č. 490, rukopisné poznámky, mimo jiné vyloučení Františka Kriegla, 30. 5. 1969. Odtud i následující výňatky.

František Kriegel (1908–1979)

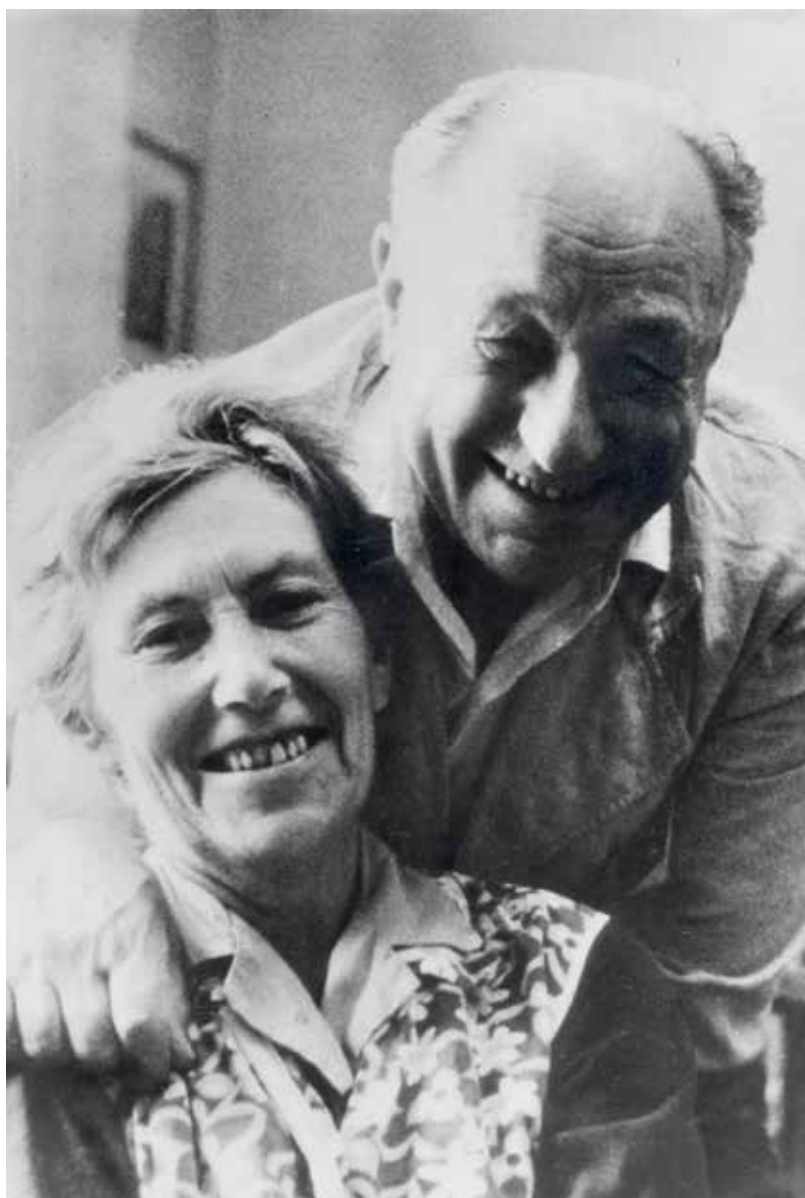
Lékař, komunistický politik, chartista. V srpnu 1968 odmítl podepsat tzv. Moskevské protokoly a stal se jedním z mužů Pražského jara, který se nadále nepodílel na tzv. normalizaci. Jako jeden ze čtyř poslanců (těmi dalšími byli Gertruda Sekaninová-Čákrťová, Božena Fuková a František Vodsloň) na podzim 1968 hlasoval proti přijetí smlouvy o dočasném pobytu sovětských vojsk v ČSSR. V roce 1969 byl mezi prvními vyloučen z KSČ. V roce 1977 patřil k prvním signatářům Charty 77.

František Kriegel a Riva, tehdy ještě Friedová, vdova po komunistickém odbojáři Pavlu Friedovi, Poděbrady 1946. V září 1948 se Riva za Kriegla provdala.

Vpravo manželé Krieglovi na konci 70. let ve svém vinohradském bytě. Za dveřmi na chodbě hlídkovali dva příslušníci StB, kteří si z Riegrových sadů přinesli lavičku, aby měli na čem sedět.

Foto: archiv Františka Kriegla

orgány ještě v této situaci s. Kriegel hledá a čeká? Zkušený právník Husák přitom nemohl nevědět, že ze jmenovaných byl ústavním činitelem jen prezident republiky; straničtí funkcionáři nikoliv.

To mu nicméně nebránilo v tom, aby si ještě nepřisadil. Moskevské protokoly později schválila i komunistická strana, a to stačí: Jestliže se [...] s. Kriegel necítí vázán usnesením ÚV strany, PÚV strany, obrovské 90% nebo

98% většiny komunistických poslanců, jestliže hledá ještě odněkud jinud rozkazy, příkazy a směrnice, potom se ovšem dostává na takovou cestu, že musíme uvažovat, zda může být nejen členem tohoto orgánu, ale zda vůbec může být v naší straně. (Potlesk.) V jistém smyslu jsme vděční s. Krieglovi za jeho dnešní vystoupení. Je to otevřená protisocialistická platforma, je třeba říci, že bez jakýchkoli kudrlinek, protistraničká, antisovětská, antisocialistická platforma,

a zjednodušuje nám všem postoj. To, co celý rok kamuflaval, to dnes z této tribuny naplno řekl. Výsledkem bylo, že Kriegel byl toho dne jako jediný vyloučen nejen z ÚV KSČ, ale i z KSČ jako takové.

V říjnu téhož roku jej ze svých řad vyloučilo také nové Federální shromáždění. Kriegelova politická kariéra skončila; nejvyšší československý zastupitelský orgán se vrátil do kolejí vyjetých před rokem 1964.

pd